

Д.А. ПРІМА

Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВА КУЛЬТУРА»

У статті розкриваються деякі аспекти щодо трактування феномена «правова культура», зокрема з позицій антропологічного, соціологічного та філософського підходів, з акцентуванням уваги на аксіологічних підвалинах, розумінні її як цілісної системи.

Ключові слова: культура, право, правова культура, правосвідомість, особистість, суспільство, цінності.

Постановка проблеми, актуальність дослідження. Правокультурність визначає ступінь зрілості конкретно-історичної правової системи, юридичної цивілізованості держави і суспільства. Правова культура – унікальне явище, особливий зріз, аспект правового життя суспільства, що віддзеркалює рівень і ступінь накопичених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, які належать до духовної культури, правового прогресу [1, с. 11].

Зауважимо, правову культуру можна розглядати як якість, властиву людині як суб'єкту історичного процесу, оскільки про культуру ми судимо з того, наскільки вона сприяє чи заважає вияву людського у процесі діяльності людей, є результатом чи засобом їхньої самореалізації, забезпечення прогресивного розвитку. При цьому кожна людина виступає як в ролі культурних впливів із боку оточуючих її людей, так і активним суб'єктом таких впливів. Правова культура є особливим баченням правового життя, що охоплює всі його боки, що зумовлює першочергове значення теоретико-прикладних досліджень в галузі правової культури.

Аналіз наукових досліджень (С.Алексеев, В.Керімов, П.Мусінов, І.Рябко, В.Сальников, М.Подберезький, М.Щербаков та ін.) показує, що свідченням вагомих інтелектуальних розробок означеної проблеми як багатозначної є великий пласт робіт, які з'явилися в останнє десятиріччя ХХ століття, де правова культура розглядається у межах ідей правової держави і прав людини (Є.Аграновська, В.Керімов, О.Мартишин, та ін.), соціологічних досліджень правових проблем (М.Арутюнян, О.Здравомислова, Л.Спиридонов, М.Ошеров, В.Сапун, Н.Щербакова та ін.), у контексті психологічних аспектів застосування права (С.Жевакін, В.Лазарев, Ю.Новик та ін.).

Із урахуванням вищезазначеного є підстави стверджувати, що отримати цілісне уявлення про категорію «правова культура» можна, узагальнивши різні наукові підходи щодо означеного феномена.

Мета статті: проаналізувати наукові підходи щодо трактування поняття «правова культура».

Виклад основного матеріалу. Існує думка [2], що в сучасних дослідженнях сформувався декілька наукових підходів до вивчення і трактування такого явища, як правова культура, а саме: антропологічний, соціологічний, філософський.

Ми виходимо з того, що з позицій антропологічного підходу культура в цілому розуміється як сукупність благ, створених людиною, на відміну від природних. Соціологічний аналіз дозволяє трактувати означене поняття як компонент суспільного життя у вигляді сукупності духовних цінностей. З філософського погляду культура розглядається як певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, що історично склалися.

Конкретизуємо виокремлені позиції. Передусім відзначимо, що достоїнстю антропологічного підходу є глибина аналізу культури як прояву різноманітних сфер людського життя. За твердженням В.Сальникова, це найбільш плідний і практичний підхід до розуміння правової культури, згідно якого це явище розуміється як процес і результат творчості людини у сфері права, який характеризується створенням і утвердженням у житті правових цінностей. Науковець уточнює, що це система

прогресивних досягнень, накопичених людством у сфері правосвідомості, законності, джерел права, юридичної практики, яка сприяє розвитку держави й особистості [3, с. 572]. Водночас відзначається, що широта трактування зумовлює і серйозні недоліки, оскільки означений підхід здебільшого орієнтований на «сумарну», механічну фіксацію результатів людської діяльності, характеристика яких як цінності не дозволяє однак сформулювати чіткі критерії того, що слід уважати цінностями, тобто фактично виокремити правові цінності, без яких неможливо зрозуміти правову культуру.

У контексті вищезазначеного, погоджуючись із думкою Л.Ніколаєвої, цілком правомірно припустити, що, попри позитивну роль у процесі розвитку ціннісних уявлень про культуру, антропологічний підхід необхідно доповнити іншими способами аналізу досліджуваного явища. По-перше, - це усвідомлення культури як процесу творчої діяльності; по-друге, - як специфічного способу людської праці. Як бачимо, очевидно є діяльнісне трактування даного явища, хоча у першому випадку культура аналізується крізь процеси духовного виробництва, функціонування й удосконалення людини, а прибічники другої інтерпретації пропонують загальну модель культури як універсальної властивості суспільного життя.

Конструктивно вважаємо позицію А.Малько щодо розрізнення правової культури особистості і правової культури суспільства [4, с. 102].

Слід відзначити, що правова культура особистості – це передусім знання і розуміння права, а також дії у відповідності з ними, що виявляється в обсязі і глибині теоретичних знань юриспруденції, навиках і вміннях компетентно вирішувати завдання практичної поведінки у правовій сфері, тобто це правова освіченість людини.

Суттєвим є те, що правова культура особистості тісно пов'язана з правосвідомістю, спирається на неї, однак вона ширша за змістом, оскільки включає в себе не тільки психологічні й ідеологічні її елементи, але й юридично значущу поведінку. На нашу думку, правова культура особистості являє собою творчу діяльність, яка відповідає прогресивним досягненням суспільства у правовій сфері, завдяки чому і відбувається постійне правове збагачення індивіда. Це суб'єктивно вироблений ним рівень оволодіння правом у своїй діяльності.

Однак не кожного індивіда, що знає і розуміє юридичні норми, можна вважати правокультурною людиною. Таким може вважатися лише той, у кого знання юридичних правил поєднуються з потребою дотримуватися у діяльності їх приписів, а вищим рівнем правової культури особистості є правова активність чи активна її правомірна поведінка. Вона виявляється в готовності особистості до ініціативних, усвідомлених, творчих дій як у сфері правового регулювання, так і у сфері забезпечення реалізації права, законності поведінки, що базується на переконанні необхідності служіння закону як найвищій цінності.

Крізь призму вищезазначеного очевидним є тяжіння особистісного плану аналізу культури до аксіологічного підходу як першозначущого у сфері ідеології і гуманістики.

Не викликає сумнівів те, що реалії сьогодення все частіше висувають вимогу піддати будь-яке рішення (економічне, технічне, юридичне), проект законодавчого акту свого роду гуманістичній експертизі, виявити їх глибинний життєвий смисл і спрямованість, оскільки, як слушно зауважує В.Сальников, якщо вони «не працюють» на людину, то не мають і права на існування [3, с. 572]. Безумовно, правова культура гуманістична, адже вона створюється людиною для її блага. Саме тому у її зміст не входять такі «витрати» реального юридичного життя, як правопорушення, правовий нігілізм, юридичні помилки тощо.

Щодо останнього серед науковців ведуться дискусії відносно правомірності введення (не введення) у зміст правової культури означених негативних проявів, оскільки саме вони аж ніяк не меншою мірою, ніж соціально позитивні компоненти правової дійсності, характеризують, хоч і з негативного боку, рівень розвитку правового життя суспільства. Очевидно, що саме це дозволило А.Семитко стверджувати, що виключення із поняття «правова культура» негативних юридичних явищ не сприяє відображенню в ньому об'єктивних суперечностей культурно-історичного процесу, позбавляє досліджуване явище внутрішнього джерела розвитку. У поняття правової культури слід включати рівень розвитку як позитивних, так і негативних явищ [5, с.34].

Існує думка [3], що правова культура суспільства – це така характеристика, що показує рівень розвитку його правової системи: правосвідомості і правової активності,

ступінь прогресивності юридичних норм і юридичної діяльності. Як умова забезпечення свободи і безпеки особистості, прав людини вона є гарантом його правової захищеності і громадянської активності, «зобов'язує» владу надавати правовому статусу людини юридичної значущості – забезпеченості законом і судом.

Водночас правова культура суспільства є частиною його загальної культури, включає духовні і матеріальні цінності, що належать до правової дійсності і характеризується такими чинниками:

- реальна потреба у праві;
- стан законності і правопорядку у державі;
- ступінь розвиненості у суспільстві юридичної науки і юридичної освіти [2].

Суттєвим є узагальнення В.Сальникова щодо трактування правової культури як особливого соціального явища, яке може бути сприйняте як якісний правовий стан і особистості, і суспільства, що має структуруватися. На думку науковця, в основу класифікації правової культури необхідно покласти її розуміння як цілісної системи, виявлення підсистем якої і створює теоретичні передумови для вироблення загальної моделі, наближеної до реальних процесів функціонування і розвитку людини й суспільства [3, с. 575].

За такого підходу правова культура особистості є компонентом правової культури суспільства і залежною від нього величиною, відображає ступінь і характер її розвитку, тим самим забезпечуючи соціалізацію особистості й правомірну діяльність індивіда. Причому ця діяльність сприяє прогресивному руху суспільства та його культури у сфері права, завдяки чому відбувається постійне правове збагачення як самої особистості, так і суспільства.

Висновок. Таким чином, правова культура особистості – це необхідна передумова і творче «начало» правового стану суспільства, його мета і складова частина. Але разом із тим – це ступінь і характер розвитку самої особистості, що знаходить вираження у рівні її правомірної діяльності. Саме вона, зумовлена певною мірою правовим станом суспільства, є його підґрунтям, утворюючи цілісне ядро.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням змісту, структури і функцій правової культури.

Література

1. Правовая культура в России на рубеже столетий: Материалы Всероссийской научно-теоретической конференции 16 – 17 февраля 2001 г. / Под ред. Н.Н. Вопленко. – Волгоград, 2001. – 240 с.
2. Николаева Л.Н. Формирование правовой культуры студентов / Любовь Николаевна Николаева: дис...канд. пед. наук: спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. – Смоленск, 2005. – 220с.
3. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1999. – 672 с.
4. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие. – М.: Юристъ, 1997. – 197 с.
5. Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс: Монография. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 176 с.

Надійшла до редколегії 25.02.2011

Прима Д.А. Научные подходы к трактовке понятия «правовая культура».

В статье раскрываются некоторые аспекты, связанные с раскрытием феномена «правовая культура» с позиций антропологического, социологического и философского подходов, с акцентированием внимания на аксиологических основах, понимании её как целостной системы.

Ключевые слова: культура, право, правовая культура, правосознание, личность, общество, ценности.

Prima D.A. Scientific approaches to the interpretation of the concept "legal culture".

The article describes some aspects related to the disclosure of the phenomenon "legal culture" from the position of anthropological, sociological and philosophical approaches, with emphasis on the axiological bases, understanding it as an integral system.

Key words: *culture, law, legal culture, legal consciousness, personality, society, values.*